

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ УРОКУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті розкриваються особливості проведення етапів комбінованого уроку трудового навчання, які традиційно входять до його стандартної структури. Цими структурними компонентами є організаційна частина, актуалізація опорних знань і мотивація навчально-трудової діяльності учнів, повідомлення учням мети і завдань уроку, засвоєння нового матеріалу, його первинне закріплення, виконання практичної роботи, підведення підсумків уроку та рефлексія. Описані різні методи і прийоми проведення цих етапів, наведено рекомендації щодо підвищення їх ефективності та результативності уроку в цілому.

Ключові слова: урок як основна форма навчання, структура уроку, компоненти комбінованого уроку трудового навчання, способи організації навчальної діяльності учнів на уроці.

Урок – логічна, закінчена, цілісна, обмежена в часі частина навчально-виховного процесу, яку проводить учитель за розкладом із групою учнів постійного складу, що мають приблизно однаковий рівень фізичного й розумового розвитку. Не зважаючи на постійну і небезпідставну критику, урок все ж таки залишається основною формою організації навчального процесу в українській школі. В уроці відображені всі компоненти навчально-виховного процесу: мета, зміст, засоби, методи, діяльність з організації й управління, всі інші дидактичні елементи. Ретельно продуманий і добре підготовлений урок дає можливість досягти усіх поставлених освітніх, виховних і розвивальних цілей.

Кожний урок повинен бути організаційно, логічно і психологічно закінченим цілим. Щоб успішно організувати навчально-трудова діяльність учнів на уроці, необхідно визначити, які компоненти увійдуть до його складу, в якій послідовності вони будуть застосовуватись і якими зв'язками вони будуть характеризуватись. Якщо урок не матиме визначеної структури, то навчальний процес буде стихійним, некерованим і не досягне бажаних результатів.

Отже, **метою статті** є розгляд основних, традиційних структурних компонентів уроку трудового навчання та вибір найбільш результативних способів їх проведення.

Виклад основного матеріалу. Зрозуміло, що універсальної, жорсткої структури уроку, придатної для всіх випадків організації вивчення трудового навчання, бути не може. Однак і стихійно будувати урок не можна, хоча досвідчені вчителі нерідко імпровізують, якщо цього вимагають обставини. Структура уроку має бути гнучкою, динамічною, зумовленою такими факторами, як мета, зміст, методи і прийоми навчання, рівень розвитку учнів, їх вік, наявність дидактичних засобів, майстерність вчителя тощо.

До основних структурних компонентів комбінованого уроку трудового навчання традиційно належать:

– організаційна частина та підготовка учнів до сприйняття нового навчального матеріалу (актуалізація опорних знань і умінь учнів, повідомлення теми та завдань уроку, мотивація навчально-трудова діяльності);

– засвоєння учнями нового навчального матеріалу (пояснення вчителя з ілюструванням і демонструванням, проблемний виклад, евристична бесіда, самостійне засвоєння знань учнями, взаємонавчання, робота з підручником тощо) та його первинне закріплення (робота з картками-завданнями, з навчально-контролюючими програмами на комп'ютері, бесіда, взаємоопитування, виконання практичних завдань тощо);

– практична робота для удосконалення знань і формування вмінь (інструктаж вчителя, виконання репродуктивних і творчих вправ, робота з інструкційними картками, робота з технічною літературою та документацією, виконання лабораторно-практичних робіт тощо);

– заключна частина уроку (узагальнення вивченого матеріалу, підбиття підсумків уроку, бесіда, взаємоопитування, взаємоконтроль, оцінювання знань та вмінь учнів, повідомлення домашнього завдання, рефлексія).

Розглянемо детальніше названі структурні елементи уроку трудового навчання.

Організаційна частина уроку. Одним із недоліків класно-урочної системи є дуже часте переключення діяльності учнів з одного навчального предмету на інший. Виходячи з цього, велике значення слід приділяти початку уроку. Учитель має переключити думки учнів на трудове навчання, "відірвати" їхню увагу від проблем, які не стосуються даної теми уроку. Організація учнів не повинна забирати багато часу, вона взагалі може тривати менше хвилини, але повинна характеризуватись певним

динамізмом, давати учням заряд психічної енергії і працездатності. Вчитель повинен за лічені секунди оцінити ситуацію, відчуті психологічний стан учнів і виробити стратегію організації класу до уроку.

Процес взаємодії вчителя з учнями починається з привітання, яким учитель задає тон спілкуванню, заряджає позитивним настроєм, передає своє доброзичливе ставлення. Вітання може бути традиційне, або поетичне (спільна кричалка), малюнкове з використанням смайликів, у вигляді фізичної чи інтелектуальної розминки, або у вигляді міні-інтерв'ю ("Яким був попередній урок? З яким настроєм ви прийшли на наш урок? Чи всі готові до уроку? Яку тему ми вивчали на минулому уроці? Яке було домашнє завдання?").

Швидко організувати клас до роботи допомагає й відповідне оформлення дошки, підготовлена наочність та технічні засоби навчання, які одразу привертають увагу учнів. Вирішальне значення має ділове налаштування самого вчителя, який не витрачає дорогоцінний час на довгі очікування чи "розбірки", а одразу ж починає урок.

Актуалізація опорних знань. З першої хвилини уроку важливо включити учнів в активну навчальну діяльність. Для цього учнів спочатку слід підготувати до сприймання нового матеріалу, тобто підвести до осмислення логічного зв'язку між уже відомим матеріалом і новою темою уроку, відновити в пам'яті раніше вивчене, актуалізувати життєвий досвід учнів, навести реальні приклади. З цією метою найчастіше використовують фронтальну бесіду або усне опитування. Нерідко проводять технічні і термінологічні диктанти, розв'язують кросворди чи ребуси, вирішують завдання у вигляді тестів, карток-завдань, проводять міні-практикуми (демонстрування ілюстрацій із зображенням певного об'єкту, а учні мають визначити певні ознаки, характеристики процесу, що вивчається).

Також на цьому етапі уроку доцільно застосовувати дидактичні ігри: "Вірю – не вірю" (учитель ставить запитання: "Чи вірите ви, що..."), "Спіймай помилку" (учитель проговорює факти, правила, включаючи малопомітні помилки, а учні вказують на них), "Гонитва за лідером" (учитель ставить запитання, за кожен відповідь учень отримує певну кількість балів), "Шукач помилок" (учням видають картки, на яких виконані креслення або навчальний текст із помилками. Необхідно знайти помилки і виправити їх.) [1, с. 52-53]

Повідомлення теми, мети і завдань уроку. Успіх уроку визначається його стартовим завданням, яке має залучити учнів до вмотивованої навчально-трудоної діяльності. Якщо завдання звучить сухо або незрозуміло, не "заціпає" учнів, відчужене від їхнього особистісного досвіду, то шансів на якісний результат мало. І навпаки, якщо завдання сформульоване відповідно до їхніх потреб, у ньому немає "загравання" перед учнівським інтересом, а міститься дійсно "жива" проблема чи задача, тоді таке завдання здатне повести за собою увесь хід уроку. Формулювання завдання уроку має бути цікавим і незвичним, а результат виконання завдання – непередбачуваним навіть для вчителя (наприклад, "Знайти спільні ознаки в орнаментах різних регіонів України (або різних країн світу)"; "Пояснити, що можуть означати символи (або кольори) у вишивці"; "Створити нові символи і знаки, придумати для них доказове значення"; "Розробити завдання для іншого учня" тощо).

Хуторський А.В. наводить алгоритм розробки евристичного (відкритого) завдання до уроку: 1) виокремити основні навчальні об'єкти (наукові поняття, реальні об'єкти, правила, закономірності тощо), які мають бути вивчені на даному уроці; 2) виділити основні види діяльності учнів з даного навчального предмету (в нашому випадку – у трудовому навчанні – це виконання трудових дій, прийомів, операцій, виготовлення виробу, розробка ескізу, дослідження властивостей матеріалів тощо); 3) зафіксувати форму можливого освітнього продукту, який буде створено учнем (наприклад, скласти порівняльну таблицю, розробити технологічну послідовність виготовлення виробу); 4) визначити методи, за допомогою яких передбачається виконання завдання учнями, інколи ці методи прописуються в самому завданні; 5) записати завдання в загальному структурному ("сухому") вигляді; 6) "відшліфувати" і "оживити" текст завдання з урахуванням його цікавості, захопливості, запальності, доступності для учнів.

При розробці завдання варто також подумати про критерії оцінювання його виконання. При виконанні творчої роботи завжди є універсальні критерії – світоглядна глибина, самотність, багатоваріантність підходів, відповідність умові завдання, оригінальність форм представлення результату тощо [3, с. 558-561].

Темі кожного уроку учитель повідомляє на початку заняття або при переході до роботи над новим матеріалом. Якщо основний метод навчання на уроці – усний виклад, доцільно повідомити його план. Учні повинні добре розуміти, якого результату вони мають досягти на уроці. Тільки так вони будуть прикладати необхідні для цього вольові зусилля.

Мету і завдання учням можна повідомити по-різному: як проблему, яку слід вирішити на початку уроку, як серію задач, які будуть розв'язуватись у ході роботи [2, с.387]. До формулювання завдань уроку є такі основні вимоги: завдання уроку мають бути короткими і максимально зрозумілими для кожного учня ("Що конкретно будемо робити на сьогоднішньому уроці?"); кількість і зміст завдань повинні бути реальними і посилюючими для учнів; завдання уроку мають формулюватися для учнів, а не для вчителя [1, с.53-54].

Мотивація навчально-трудої діяльності учнів. Цей етап уроку передбачає формування в учнів потреби вивчення конкретного навчального матеріалу, адже ефективність процесу навчання залежить від особистої зацікавленості учня в здобутті відповідних знань та вмінь. Мотивація навчальної діяльності виконує спонукальну, організуючу та смислотвірну функції і надає навчальній діяльності учня

усвідомленого сенсу і особистої значущості. Основними факторами, які сприяють активному ставленню учнів до навчання і його результатів, є: пізнавальний чи професійний інтерес, нестандартний характер навчально-пізнавальної діяльності, відчуття змагання, ігровий характер занять, емоційність і проблемність [1, с. 54-56].

Способи мотивування можуть бути різні: повідомлення учням практичної, теоретичної чи соціальної значимості вивчуваного матеріалу шляхом аргументованого доведення, переконування чи навіювання; створення проблемної ситуації; створення ситуації успіху; встановлення учнями далеких і близьких перспектив у навчанні. В трудовому навчанні найбільш вживаним способом мотивації є показ практичної значущості нового матеріалу чи нових вмій ("Де конкретно в повсякденному житті стануть у нагоді здобуті знання і вміння? Як вони допоможуть розв'язати конкретні проблеми?").

Засвоєння учнями нового матеріалу. Цей етап полягає не тільки у викладанні, а й у керуванні процесом засвоєння учнями нових знань. Учитель повинен подбати про сприймання, розуміння, закріплення і застосування нових знань.

Зміст нового матеріалу має відповідати таким вимогам: повнота (відповідно до навчальної програми), науковість, зв'язок з життям, наочність, доступність викладу, проте з високим ступенем складності, логічність і послідовність викладу, а також, опора на міжпредметні зв'язки.

Найбільш успішно процес засвоєння нового матеріалу забезпечується правильним поєднанням усного викладу з самостійною роботою учнів з підручником і наочними посібниками. Пізнавальна активність учнів підвищується, якщо під час вивчення учитель періодично звертається до них з запитаннями або завданнями.

Методи повідомлення нового матеріалу можуть бути різноманітними, проте найпопулярнішими є пояснення з ілюструванням, демонстрування презентації чи відеофільму, пояснення з елементами бесіди, робота з підручником. Рідше використовується проблемний виклад та евристична бесіда, оскільки вони потребують ретельної підготовки (продумування логіки доведення думки, підготовка спеціальної наочності і продуктивних питань для учнів) і додаткового часу. Ще рідше – експериментально-практичний та самостійно-пошуковий метод, оскільки такі методи (не зважаючи на очевидні переваги в активізації пізнавальної діяльності учнів) вимагають часу, обладнання, доступу до джерел інформації. Останнім часом популярними стали інтерактивні методи взаємонавчання ("Броунівський рух", "Ажурна пилка"), робота в малих групах з елементами гри та змагання. Усі з названих методів мають свої переваги і недоліки, тому обирати слід найбільш доцільні і підходящі для даної конкретної теми уроку, поєднувати їх, не "зациклюватися" на використанні лише одного-двох методів.

Закріплення вивченого матеріалу. Під закріпленням розуміють узагальнення, мислене виділення яких-небудь властивостей, які належать певному класу предметів; перехід від одиничного до загального. При цьому здійснюється систематизація знань, тобто така мислительна діяльність, в процесі якої вивчувані об'єкти організуються в певну систему на основі вибраного принципу [2, с.391]. Закріплення вивченого матеріалу може здійснюватися різними способами: усне опитування, технічний диктант, складання таблиць, розв'язування кросворду, виконання техніко-технологічних завдань, робота з картками-завданнями. Також використовують ігрові прийоми із взаємоопитуванням і елементами змагання, наприклад, "Найкращий журналіст" (Учням пропонують скласти змістовні і лаконічні запитання, які стосуються нової теми. Їх записують на аркушах паперу, які складають у коробочку. Далі кожний по черзі дістає запитання й дає відповідь. Оцінюють зміст складеного запитання й відповідь на одержане) або "Інтелектуальний ярмарок" (Учнів об'єднують у групи. Кожна група отримує завдання скласти запитання для своїх опонентів. За свої знання учні одержують грошові одиниці – "розумники". Перемагає та група, у якої буде найбільше "розуминки") [1, с. 59].

На комбінованому уроці трудового навчання етап вивчення і закріплення нового матеріалу не повинен займати багато часу (не більше 10-15 хвилин), оскільки визначальною тут є практична робота учнів.

Практична робота. Цей етап уроку передбачає проведення вступного інструктажу, під час якого вчитель ознайомлює учнів із завданнями практичної роботи, повторює з учнями правила техніки безпеки, визначає основні етапи виконання практичного завдання, здійснює показ трудових прийомів і операцій.

Самостійне виконання учнями практичної роботи здійснюється під контролем і за допомогою вчителя, який допомагає і спрямовує діяльність учнів. Майже завжди для виконання практичної роботи учитель розробляє інструкційні або технологічні картки. З метою підвищення самостійності й активізації роботи учнів на уроці детальний опис трудових операцій можна замінити скороченим (наприклад, технологічні карти з неповними даними). Для письмового інструктажу може бути реалізована форма інструкційної картки, в якій обов'язковим елементом є вказівки з самоконтролю.

У процесі виконання практичної роботи вчитель в разі допущення учнями однотипних помилок проводить поточний інструктаж. А по завершенню практичної роботи проводиться заключний інструктаж, де підводяться підсумки трудового завдання, демонструються найкращі роботи, узагальнюються допущені учнями помилки, здійснюється рефлексія нових знань та вмій.

Рефлексія. У перекладі з латинської слово "рефлексія" означає "звернення назад", "роздум про свій внутрішній стан". Її найчастіше проводять наприкінці уроку, коли необхідно підбити підсумок і самооцінити результат. На уроці можуть бути такі види рефлексії: а) рефлексія настрою та емоційного стану; б) рефлексія "оцінка своєї діяльності"; в) рефлексія змісту навчального матеріалу.

Цілі рефлексії: згадати, виявити й усвідомити основні компоненти діяльності – її смисли, типи, способи, проблеми, шляхи розв'язання, отримані результати і т. ін. Рефлексія передбачає дослідження уже виконаної діяльності. Вона допомагає сформулювати кінцеві результати діяльності, визначити цілі подальшої роботи, скоректувати шляхи її вдосконалення.

Після здійснення будь-якої діяльності, в тому числі і навчальної, суб'єкт з метою рефлексії сам для себе відповідає на такі питання: "Які мої головні результати діяльності, що я зрозумів, чого навчився? Що викликало найбільший інтерес і чому? Якими способами я виконав поставлені завдання діяльності? Що викликало приємні, а що неприємні відчуття, чому? Які були основні труднощі, як і чому вони виникли, як я з ними впорався? Що конкретно необхідно змінити, щоб у подальшому підвищити ефективність діяльності? Наскільки реальні результати збігаються із завданнями, визначеними на урок?" [3, с.310-314; 1, с.59-62].

Висновки. Описані елементи структури уроку є його основними складовими частинами, які в поєднанні утворюють завершену цілісну одиницю навчального процесу. Вони дають учителеві орієнтири для творчого підходу при розробці плану конкретного уроку. В залежності від теми і мети уроку вчитель може використовувати перелічені структурні елементи, визначаючи їх послідовність і підбираючи необхідні методи навчання для їх реалізації. Ця послідовність і створює структурно-логічну схему уроку.

Використані джерела

1. Пелагейченко М.Л. Професійний довідник учителя трудового навчання / М.Л. Пелагейченко. – Х.: Вид. група "Основа", 2013. – 254 с.
2. Теорія і методика навчання технологій: навчальний посібник / І.П. Андрощук, І.В. Андрощук, В.В. Бербець, О.В. Бялик та ін. / за заг. ред. О.М. Коберника. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. – 474 с.
3. Хуторской А.В. Современная дидактика. Учеб. пособие., 2-е изд., перераб. / А.В. Хуторской. – М.: Высш. шк., 2007. – 639 с.

Pyskun O.

STRUCTURAL COMPONENTS OF A LESSON OF LABOR TRAINING

Lesson is the main form of organization of educational process in Ukrainian schools. It is the logical, complete, integrated, time limited part of educational process carried out by the teacher on the schedule with a permanent staff group of pupils, with approximately equal level of physical and mental development.

Carefully thought-out and well-prepared lesson gives teachers and pupils an opportunity to achieve all the set of educational and developmental purposes. Each lesson has to be organizationally and logically and psychologically completed entity, that is, has defined closed structure. The macrostructure of a lesson is a sequence of its main stages. Besides the main stages, a lesson also has a microstructure (the elements of each stage), which includes a variety of methods and techniques, forms of group and individual work of pupils, ways and means of solving teaching tasks of each stage of a lesson.

The article reveals the features of carrying out the stages of combined lesson of labor training, which are traditionally included in its standard structure. These structural components are organizational part, updating of basic knowledge and motivation of pupils' educational work, message to pupils of the purpose and objectives of the lesson, studying of new material, it primary fixing, performing of practical work, summing up the lesson and reflection. Each of these stages is important, with the absence of one of them the total composition of lesson is broken, and the achievement of its objectives is questioned. Thus, the organizational part creates business setting in pupils, updating of basic knowledge connects pupils' already known material with a new theme of a lesson, motivation causes interest, creates in pupils need to study new material, primary fixing of new material allows to systematize and generalize newly acquired knowledge, and reflection allows to analyze results of educational activity, define the objectives for further work and correct ways to improve it.

This article describes the various methods and techniques of carrying out the main stages of a lesson of labor training, there are given recommendations for improving their efficiency and effectiveness of the lesson as a whole.

Key words: *lesson as a basic form of teaching, lesson structure, components of combined lesson of labor training, ways of organizing pupils' educational activity at a lesson.*

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016 р.